

ADATOK ÉS ADALÉKOK

VARGYAS LAJOS :

A LEGRÉGIBB EREDETI MAGYAR VERS

A László királyról szóló ének egyik legjobb verselésű és legszebb nyelvű magyar költeményünk a középkorból. Sajátos ritmusa a Mária-siralommal együtt külön helyet biztosít számára középkori költészetünkben s bizonyára valami régi magyar verselés nyomait őrzi. Az ének eredetisége, vagy fordításvolta már ezért is igen nagy jelentőséggel bír s ez a kérdés már élénk vitára is adott alkalmat.¹ Bár ennek a vitának hullámai egészen napjainkig értek el, mégis, úgy látszik, a tudományos közvéleményben már rég eldőltnek tartják a kérdést: általában elfogadták Horváth Cyrill érvelését, mely szerint a magyar vers a De Sancto Ladislao latin „hymusz“-ának fordítása, — mint többi középkori versünk, melynek latin megfelelője ismeretes.

Kérdés azonban, hogy ez az álláspont csakugyan olyan szilárd alapokon nyugszik-e, hogy további vitának benne helye nincs? Az, hogy középkori verseinket többnyire latinból fordítják, olyan kivételt nem ismerő szabály-e, hogy az ellenkező eljárásra gondolnunk sem szabad? Kérdés továbbá, hogy az ének korára nézve más kiindulásunk nem lehet-e, mint az, hogy 1526 körüli kéziratból ismerjük?

Tüzetes vizsgálat után arra a meggyőződésre jutottunk, hogy mégis a magyar ének az eredeti, mint Gábor Ignác vallotta, keletkezési ideje pedig az eddig eredetinek tartott középkorvégi verseknél lényegesen előbbre tehető, tehát jelenleg ez a legrégebb *eredeti* magyar vers, amelyet ismerünk. Ezt kívánjuk bizonyítani a következőkben.

Gábor Ignác nyelvi és stilisztikai érvekre hivatkozott az eredetiség kérdésében. Vele szemben Horváth Cyrill azt állította, hogy a latin változat a legendából merített, helyenkint szószerint is s szerinte a valódi egymásután a következő: legenda > latin liturgikus ének > magyar népének. Szerinte ez felel meg az általános középkori gyakorlatnak is. Ezeket a kérdéseket kell nekünk is megvizsgálunk s ezért a következő csoportosításban adjuk elő érveinket: 1. a két szöveg összehasonlításából adódó nyelvi és stílus-érvek az elsőség eldöntésére; 2. annak megvizsgálása, hogy van-e valószínűsége egy magyar vers latin fordításának; 3. a legenda és a két szöveg viszonyának tisztázása.

A latin szövegben több olyan erőltetett, vagy hibás nyelvi jelenség található, mely csak fordítással magyarázható. Ezek közt az első helyen áll a Gábor Ignác által felvetett „Tu tartarorum terror *eorum*“ kifejezés (57—59. sor), mely a magyar birtokos személyragot „fordítja“ le latinra: „Te pogányoknak vagy rettenetilek“. Horváth Cyrill ellenvetése szerint ez nem fordítás, mert a Vulgatában is fordul elő hasonló fordulat: „... quorum non audiantur voces *eorum*“.

¹ Gábor Ignác: A magyar ősi ritmus, 101—2. 1908. Horváth Cyrill: KMV, 229—30. 1921. Horváth János: KMR, 71. 1928. Gábor I.: A magyar ritmika válaszfűjtje, 56—58. 1947. Horváth János: A magyar vers, 281. 1948.

Azóta Gábor viszonzválaszában² rámutatott arra, hogy a Vulgata idézett helye éppen olyan fordítás, mint versünk helye, csak hogy a héberből, mely szintén birtokos személyraggal látja el a szavakat, mint a magyar. Tehát nem *közkeletű* középlelatin fordulatról van szó, hanem hibáról; itt is, ott is egy *más nyelv* fordulatának *megfelelő helyen* való alkalmazásáról, tehát fordításról. Ilyen nyelvi képtelenség önálló fogalmazásban, idegen példakép nélkül elképzelhetetlen. Ez az érv tehát újból teljes súllyal esik latba.

További hungarizmus a 37. sorban: „vultu plenus“ = „Te arcul tellyes, szép piros valál“. A plenusnak ilyen használata a kk-i latinban nem ismeretes.³ A magyarban viszont a kifejezés máig él, pl. Aranynál, a Tengerihántásban: „Mint a búza, piros, tellyes Kerek arca, maga mellyes“.

Az 55. sorban „*comitabaris mores paternos*“ áll. Ez a szó csak testileg értett követésre használható, példát követni: *imitari*. Ezt csak a magyar szóra gondolva írhatta a szerző. Az 56. sorban levő „*corona stibabas*“ = „koronádba fűzél“ kifejezés a kk-i latinban ilyen értelemben nem fordul elő.

Van a szövegben két olyan nyelvtani hiba is, mely, ha nem is magyar sajtóság tükörképe, mégis azt mutatja, hogy a szerző küzdött a szöveg előállításával, a megadott ritmikai keret kitöltésével. Ilyen a 62. sor „*ulscitus*“ szava — nem létező nyelvtani alak — és a „*fulcitus*“ az 52. sorban, mely ál-szenvedő ige, itt pedig szenvedő értelemben alkalmazza. Különben is ritka szó, csak nagy szorultságban folyamodhatott hozzá a szerző.

Ezeknek a hungarizmusoknak, vagy nyelvtani hibáknak értelmileg megfelelő helyen a magyar szöveg mindenütt nagyon természetes, költői és magyaros. Nehéz elképzelni, hogy önálló, semmitől sem befolyásolt fogalmazásban követnek el ilyen erőszakot a nyelven s mikor azt lefordítják, akkor a magyar kifejezés mindig szép, értelmes és símán beleillik a ritmusba. Természetesebb az a feltevés hogy a latin vers szerzője küzködött az egységes, szép magyar szöveggel s azért kerültek bele a magyar kifejezés torz tükörképei a latin megfelelő helyére.

Ezt erősítik az alábbi értelmi zavarok is, ahol *tartalmilag* értelmetlen, vagy helytelen latin szövegrészek állnak szemben tartalmilag helyes magyarral. A 30. sorban „Papok, diákok és városnépek“ latin megfelelője „*sacer clerus et plebs devota*“. A klerusnak „szent“ jelzője azonban egyáltalán nem lehetséges az egyházi gyakorlatban. Valószínűleg *sacerdotes et clerici* járhatott a fordító fejében, ami pontos megfelelője a „papok, diákok“-nak, ez azonban nem fért bele a ritmusba, megtartotta hát a szavak rokonjelentésű más formáját.

Ugyancsak az értelem dönt a magyar eredetisége mellett a 34. sorban. A szobor igenis lehet kőszálon, mert László király lovas szobra kőtalapzaton állott, de nem lehet „*in muro alto*“, mert sem a szobor nem állt magas falon, sem a murus-nak nincs olyan jelentése, mint „alap“, „emlévény“.

Kevésbé döntő a 38. sor jelzője: *in verbis dulcis* = beszédben *ékes*. Dulcis, azaz „édesszavú“ nem nagy bók egy királynak, de az ékesszólás már királyi erény.

A 4. versszakban (13–16. sor) ez áll: *Coelis datus presagio magno*. A versből nem értjük, miért adja *jóslatul* az ég, vagy jóslatok kíséretében? Két sorral alább mind a két változatban arról van szó, hogy „Ösödnek nevéen László lón neved“. Ez adja kezünkbe a kulcsot. A legendában ugyanis László *nevével* kapcsolatban az áll: „*nomen non sine presagio futurum videtur eidem esse impositum*“, mert nevében a „*laus*“ és a „*divinus*“ szó rejtőzik. Ezt az etymolo-

² A magyar ritmika válaszútja, 56. l.

³ Az egyes latin kifejezések elbírálására *Thesaurus linguae latinae*, Du Cange: *Glossarium*... és Bartal: *A magyarországi latinság szótára* munkákat használtam, továbbá kikértem a középkori latinban jártas szakemberek véleményét, ifj. Horváth Jánosét és Mezey Lászlóét. Az utóbbinak a középkori gondolkodásra, egyházi latinságra, valamint a László-szövegekre vonatkozó értékes útbaigazításait is köszönhetem.

gizálást a latin versszerző nem említi, ő is csak a világi magyarázattal él a következőkben. Szövege így következetlen marad. Ilyen következetlenség önálló fogalmazásban ismét érthetetlen volna, annál érthetőbb azonban fordítás esetén, ahol a „nagy csudaképpen“ visszaadásával próbálkozva önkénytelenül alkalmazza a szerző a legendából ismert és a névvel kapcsolatos kifejezést, a mellett követi a magyar versnek a legendától eltérő fonálát.

Döntő érv a latin eredetisége ellen a „Regis regum gemma preclara“ kifejezés, amelyet azonban később tárgyunk egyéb összefüggései miatt.

Egy hely akad, ahol első látásra a latin javára billen a mérleg: a 49—52. sorban. A latin látszik értelmesnek: Mária kiválasztta, megajándékozott a kegyelem ajándékával, hogy őrizd és kormányozd a neki kijelölt országot. E szerint a magyar zavaros: Mária kiválasztott, elhalmozott ajándékokkal, hogy te őrizzed és oltalmazd, neki ajánlád Magyarországot. Erre az lehetne az egyik magyarázat, hogy pontot teszünk az 50. sor végére. „Mert Máriának választottja voltál, megdicsőíte ajándékokkal.“ (Te pedig) „hogy őrizzed és oltalmazd az országot — neki ajánlád“. Vagyis Mária megajándékozta Lászlót és László visszaajándékozta Máriát s ebben az esetben az ellentétes gondolatpár kapna hangsúlyt a kötőszókbán: *Mert* választta, megdicsőíte. *Hogy* őriznéd, nekj ajánlád. Ott ok, itt cél. De minthogy István királyról tartották, hogy Máriának ajánlotta az országot, valószínűbb, hogy másolási hiba van a szövegben: neki ajánlád helyett neki ajánlott állhatott. Ilyen elírás mind a magyar szövegben, mind a latinban máshol is gyanítható, mint alább még látjuk.

A továbbiakban azokat a példákat mutatjuk be, amelyekben a költői kép, a kifejezés stílusbeli értéke vall az eredetiség mellett, vagy ellene. 10. sor: „Királyoknak fényes tüköre“ gyakori kifejezés, de „királyoknak tükörével fénylő“ lehet-e valaki? 15. sor: „Nekünk születel — másodsor születel“ erőteljes párhuzam, „ujjászületel“ magyarázat (még hozzá mult idejű állítmányok közt és renascens alakkal!) 25.: „Környölfekszenek“ — kép, gondolva a sírokra, „körülvesznek“ — egyszerű, tartalmilag pontos kifejezés. Ilyen az egész 8 versszak (29. sortól): Dicsérnek szent zsolozsmával 1. papok, diákok, városnépek = Várad. 2. Földnek kereksege. 3. Istennek angyalai. Folyton tágul a kép, mindig *éneklő tömegeket* látunk. A latinban: téged *tisztelnek isteni kultusszal a szent klérus*, az ájtatos tömeg, tisztelnek (nem dicsérnek, azaz énekelnek) a föld országai, sőt *dicsérnek az ég csillagai*. Kitérő műfordítónak kellett volna lenni a magyar szerzőnek, ha ebből a képzavarból azt a szép, párhuzamos fokozást tudta volna kihozni! Különben a *cultus*-nak ilyen használata a kk-ban nem szokásos, ellenben *officium divinum* pontosan azt jelenti, miut amit a magyar mond: zsolozsmát. Csakhogy az nem fért volna bele a sorba. Az adonorant is erőltetett a szokásos honorant helyett.

Mindenütt a „fordítás“ volna jobb az eredetnél a következő sorokban. 34. „Képmásod el van helyezve a magas falon“ — „Képed feltötték az magas kőszálra“. 36. „Nem elegendő nézéssel szemlélni téged“ — „Nem elégszik senki tereád nézni“ — hogy nem tudnak betelni a szép szobor látásával 46. „miként vad oroszlán“hoz „more leonis“ tartalmilag hasonló, hangulatban elmarad mögötte. 38. „Magokat szagatád az havasokban“ — vagyis irmagját is kitépted — olyan semmitmondó szöveg fordítása volna, mint „Sűrűn legyőzted őket a havasokban“. Ugyanígy 62.: „Te kivagdalád az eretnekeket, Elszagatád, mind kigyomlálád“, ez az érzelmi kitérés abból volna fordítva, hogy „megbosszulván (ulscitus!) kitépted“.

54.: „Irradiatus spiritu sancto“ — a magyarban „megbátorejta“, mert a középkori elképzelés szerint koronázáskor a szentlélek szállta meg a királyt, hogy *mcgerősítse* feladatára. Az „irradiatus“ itt lehet másolási hiba is „corroboratus“ helyett. (Elírás lehet még a magyar szövegben: Tetemed foglalták az szép sáraranyból aranyban helyett.) És nem tévedés a magyar 54. sorában a „szüzelnek koronája“ a latin „virginitatis“-szal szemben, lásd a „Jesu, corona

virginum“ kifejezést Ambrosianus himnuszban. (M. L. közlése.) Ezek a helyek (Gábor Ignácnak itt nem említett összevetései mellett) elengedőnek látszanak a magyar változat eredetiségének bizonyítására. De még az összehasonlítás nélkül is, pusztán magából a latin szövegből is kiderül, hogy az nem készülhetett eredetileg liturgikus szövegnek. Erre vall már az egész költemény rendkívül fogyatékos latinsága is. A liturgikus szövegeket a kor latin műveltségével legjobban felvértezett személyek írták. S ha nem is hasonlítjuk össze versünket a magyarországi latinság legjobb darabjaival, hanem a leggyengébbekkel, akkor is mélyen alattuk marad, mert nyelvi képtelenség azokban sehol sincs. De még döntőbb, hogy a liturgikus használatra szánt szövegeknek — himnuszoknak, sequentiáknak — *szigorúan megszabott formájuk* volt, melyek közül egyik sem hozható kapcsolatba a De Sancto Ladislao formájával. Ebben az alakjában csak valami népének lehetett volna, ez azonban már maga is feltételezi a népnyelvi formát, tehát a magyar ének eredetiségét.

Most pedig lássuk, van-e valami valószínűsége annak, hogy egy eredetileg magyar verset latinra fordítsanak, a szélesebb réteg nyelvéről a szűkebbre, mikor kk-i irodalmunk egész tömege az ellenkezőre nyújt példát. Erre nézve megfontolásokat és analógiákat egyaránt említhetünk. Magyarországon volt értelme latinra fordítani, mert több nyelvű ország voltunk, ahol a horvát, német stb. klerikusok számára így vált hozzáférhetővé valamely magyar szellemi termék. Fontosabb azonban, hogy a középkorban a latin volt a műveltség nyelve. Minden akkor vált az egyetemes műveltség részévé, ha latin nyelven szólalt meg. Ezért találunk rá példát, hogy cseh, német, lengyel és francia szövegeket latinra fordítanak a középkor folyamán. Dreves közül egy cseh éneket — népdal-dallamra énekelt szövegek csoportjában —, melyhez jegyzetben közli a nótautalást. Abból kiderül, hogy a latin ének a cseh szöveg fordítása s ezt Dreves a vers fogyatékos latinságában is megerősítve látja.⁴

Az Egyetemi Könyvtár felvidéki kódexeiben több bejegyzés olvasható, mely lengyel szövegnek latinra való fordításáról tanúskodik. Egy bizonyos Nicolaus Wigandi przemisli dékán kéri a püspök engedélyét, hogy „lingua vulgari“ mondott beszédeit latinra fordíthassa.⁵ Clairvaux-i Bernát beszédeinek egy része szintén fordítás francia eredetiből latinra. Eredetileg anyanyelvén mondta el őket, mert még a karszerzetesek (monachusok) sem tudtak olyan jól latinul, hogy megértették volna. Jean Mabillon írja: „Ex quibus fortasse quis inferat Bernaldum nativa seu patria dictione, ut fratribus laicis sese accommodaret, verba fecisse, quae discipuli ejus in latinum converterint.

Fratres autem laicos penitus illiteratos et linguae latinae ignaros fuisse multa demonstrant. Erant isti fratres *choro sociati*, sed tonsurae clericalis expertes...“ s. b. Következnek idézetek a Vita Sancti Bernardiból a szerzetesek latin tudásának hiányaira.⁶

A fentiekhez csatolhatjuk még azt az adatot, hogy Ratpertus „dícsérete“ is 9. sz-i német eredetiből készült latin fordítás.⁷

Amint látjuk, a László királyról szóló ének latin fordítása nem áll magában. Népéneket és prédikációt egyaránt fordítottak latinra, pedig mind a kettő a nép nyelvéhez kötött műfaj.

De hátra van még a legfőbb ellenérv, a szövegegyezések a legendával. Nézzünk szembe ezzel is.

⁴ Lásd Analecta Hymnica I. Cantiones Bohemicae, 175. lap, 198. sz.-hoz írt jegyzet: „Jasna zarce = Heller Schein“ — lásd a latin *Jubar clarum* emicuit kezdetét — „woraus hervorzugehen scheint, dass wir es hier mit der Uebertragung eines böhmischen Originals zu thun haben. Die Unbeholfenheit des lateinischen entspricht dieser Annahme“.

⁵ Nicolaus Wigandi Postillae Dominicales. Prologus. E. K. Cod. Lat. 93. f. 1.

⁶ Migne, 183. 14—15.

⁷ Samuel Singer: Die religiöse Lyrik des Mittelalters. Bern, 1933. 48—49. Erre az adatra Gerézdi Rabán figyelmeztetett.

Ez az egyezés mindössze *három jelzőre* terjed ki. A három közül is egyet törölnünk kell: Horváth Cyrill helytelenül idézi a legenda szövegét.⁸ Szerinte „*ipsa quoque corporis species imperio digna declararet*“. A szövegben viszont ez áll (mind Szentpéterynél, mind Endlichernél): „*ipsa quoque corporis species regio dyademate dignum ipsum declararet*“. Így nincs szövegegyezés.⁹ Marad a „*manu fortis*“, ami olyan közhely, hogy a Waltharius manu fortis-ig mehetünk vele (n. b. az is Európa-szerte ismert népi epikumnak latinra való átültetése). Marad a „*desiderabilis*“ — még pedig az egyik helyen *voltu desiderabilis*, a másikon pedig *aspectu*. Ez pedig olyan semmisség, hogy ebből a legendának forrásul való felhasználását feltételezni nem lehet. De nem lehet abból a feltevésből sem, hogy a vers „nem tér el a legenda előadásától“, ami óvatos fogalmazásban azt akarja sugalmazni, hogy azt *követi*. Ennek azonban épp az ellenkezője igaz. A legenda egész László-jellemzése az általános kegyes-ideál sablonos, elmosódó rajza, életszerű részletek nélkül, kiegészítve néhány életéből vett csodával és a sírjánál történt gyógyulással, ami szintén legendai sablon. Nincs sehol a harcos László, harcairól még említés sincs benne; nincsenek részletek születéséről, lengyelországi tartózkodásáról, váradi kapcsolatairól, sírjának, szobrának valóságos körülményeiről, ami olyan életszerűvé teszi az éneket. Eppen a legendával való összehasonlításban derül ki, mennyire új, mennyire egyéni ez az ének az egyházi hagyományban: világias, népies levegő árad belőle.

Maradna még a külsejéről adott leírás egyezése, ami természetes, hiszen ugyanarról a személyről van szó mind a kettőben, a köztudatba átment vonások alapján. De még itt is vannak részek, amelyekben egyes *ellenmondás* van a legendával szemben. Ott a 4. fejezetben ezt olvassuk: „*Unde rigorem iustitie lenitate temperans misericordie, talem se erga subditos exhibebat, ut ab eis potius amaretur, quam timeretur*“. Az igazság szigora helyett a könyörületességet gyakorló király, akit inkább szeretnek, mint rettegnak, nem a László-ének királya, akinek idejében nemi volt gonoszul tévő, mert csak hírét is mindenek retgették! És semmit sem hallunk az énekekben a csodákról, betegek gyógyulásáról, holott egy másik latinnyelvű liturgikus ének, a László-sequentia ezt legalább megemlíti: „*egros curans sanos fecit*“. Eltérő az is, hogy a legenda *pius rex-e*, a kegyes király helyett állandóan „*benignus*“ szerepel („kegyelmes“). De még a külsejét leíró versszakokban sem lehet a két jelzón kívül ráismerni a legenda jellemzésére. A szépség naív részletezése, a harcos leírása, aki mindenkit legyőz, bátor, mint vad oroszlán, egészen más ideált állít elének, mint a legenda. Eppen az a feltűnő, mennyire *eltér* ez az ének a legendától, a Lászlóra vonatkozó egyházi értesülések főforrásától. Ennek természetesen megvan a magyarázata annak a kornak viszonyaiban, amelyben az ének született. Ez a kor későbbi, társadalmi és vallásossága más, mint a legendáé. Eppen ezért nem is követhette szolgálai a legendát az ének szerzője. A csekélyszámú közös kifejezés sem ezt bizonyítja, hiszen nemcsak a legendával van ilyen kapcsolat a latin énekeknek, hanem más szövegekkel is. Ha a Lászlóra vonatkozó latin liturgikus verseket vesszük szemügyre, még többet is találunk. Nézzünk szét például az officiumban és a sequentiában.¹⁰

⁸ A „*Monumenta Arpadiana*“-ból.

⁹ A kis legendában van „*imperio dignus*“, de arról éppen Horváth C. állítja, hogy nem lehetett az ének forrása, mert nincsenek meg benne olyan részletek, amelyek az énekekben megvannak. Szerinte ezek a részletek döntik el, hogy az ének a legenda major alapján készült. Akkor pedig nem lehetünk tekintettel a kérdéses szövegrészre, minthogy itt csak Horváth Cyrill állításának gyengéit kívánjuk kimutatni, vagyis, hogy a latin ének nem a legendát szövszerint követő verses feldolgozás. Más természetű kapcsolatot természetesen nem tagadunk, amint alább a *közhelyekről* szólva kifejtünk.

¹⁰ Az officium: Dankó, *Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae. A sequentia: Missale Strigoniense*, RMK, III., 57. f. 255. r.

Officium: Salve rex *benigne*
Ladislav lauda *digne*.

De Seto Ladislavo: Salve *benigne* rex Ladislave.

Itt megtalálhatta volna Horváth Cyrill, amit keresett: „Ladislavi species *digna* fuit *imperio*“. És végül az allelujában: „Salve *gratiarum plenus*“. (Ugyanígy énekünkben is.) Sőt van „Regum gemma, Ladislave“ is. Ugyanez a sequentiában: „Gemma regum totius seculi“ — „minden idők királyainak gyöngye“. Azonban éppen ezek a példák mutatják, hogy miről van itt szó tulajdonképpen: nem átvételekről, hanem a középkorban Lászlóra alkalmazott *közhelyekről*, melyeket a szertartáshoz használt szövegekből szelvényben ismeretek és fel is használtak, ha Lászlóról kellett írni, vagy fordítani. Bizonyító ereje a fordítás-kérdésben csak annak van, ha valahol *elhorzítva* jelenik meg egy ilyen közhely, amely a másik szövegben, a megfelelő helyen *jól* van alkalmazva. Ilyen pedig éppen ez a hely, mely a latin ellen bizonyít. Ott t, i. az áll: „Regis regum gemma praeclara“. Láttuk az előbbi példából, hogy László jelzője a *regum gemma*, = királyok gyöngye. A magyar énekben e szerint nagyon helyén való a „Szent királyok közt drágalátos gyöngy“ kifejezés (mert az Árpádokat a középkorban „szent“ királyoknak nevezték), de miért lesz a latinban „*királyok királyának gyöngye*“?

A sequentiában ezt látjuk:

Regis regum civis ave,
Regum gemma, Ladislave.

Vagyis királyok *királyának* Krisztust nevezi, akinek csak polgára László, aki viszont a királyok *gyöngye*. A következő sor egészen világos: Regem regum es aggressus — felmentél a királyok királyához. Ezt keveri össze a Salve benigne szerzője, mikor Regis regum gemma praeclara-nak nevezi Lászlót, hogy kitöltse a hosszú ütemet, ami — minden valószínűség szerint — a fordítandó magyar eredetiben állott előtte.

Végeredményként mind a szöveg egybevetésből, mind a középkori fordítási gyakorlat aralógiáiból, mind a legendával és más középkori Lászlószövegekkel való összehasonlításból azt az eredményt kapjuk, hogy a latin ének fordítás és így a magyar László-ének *eredeti magyar vers*. Ennek az eredménynek további következménye az, hogy ha a magyar vers ritmusát akarjuk meghatározni, nem indulhatunk ki a latin vers formájából, mely a magyar után készült, egyedüli kitudulásunk csak a magyar ének szövege lehet. Ezzel a kérdéssel azonban más helyen kívánunk részletesen foglalkozni.

Az eredetiség után felvetődik a vers keletkezési idejének kérdése is. Ez részben irodalomtörténeti-nyelvészeti kérdés, részben írástörténeti-kódex-tani feladat. Ez utóbbinak elvégzésére Mezey Lászlót kértem fel, akinek vizsgálatai a következő eredményt nyújtják. A GyöngyösyC-t tizenhat kéz írta. Maga a törzs-szöveg hat kéz írása. Eléje és utána vannak írva az utólagos bejegyzések, melyek közé *beszorítva*, a maradék helyre került az ének, és pedig a II. lapon a PeerC-ből hiányzó három versszak latinjával váltakozva, az I. lapon keresztbe írva pedig — nagyon összeszorítva, tehát jóval később — a teljes latin. Ugyanez a kéz írta be még az elől levő üres lapokra a *kótát* is a „Clarum decus ieiunii“ és „Immense coeli conditor“ szövegével. Minthogy ezek közül az elsőt szerzetesek nem használták liturgiájukban, vagy világi pap, vagy inkább kántor lehetett a bejegyző. (Az utolsó beírások közt esetleg Gyöngyösy pálos generális — XVI. sz. elején — kezeírása ismerhető fel. Talán a pálosok egyik kántoráé lehetett a könyv utoljára.) Ő írta be énekünket a „Néhai való jó Mátyás kerál“-al együtt a kódexbe. Ugyanesak utólag írták be a PeerC-be is a Vásárhelyi és Apáti-cantilénát, vagyis mindkét esetben eredeti magyar népéneket vagy világi éneket.

A PeerC-ben — világiak számára készült imakönyvben — a László-ének a kódex *törzsszövegében* szerepel. Ez az írás származhat a XV. sz. közepétől a XVI. sz. elejéig. Az utólagos beírások XVI. sz.-i kurzív írásban készültek, a törzsszöveg tehát nyilvánvalóan korábbi.

Ezekből a megállapításokból a következőkre lehet következtetni. Mint-hogy mind a két kódex *hiányosan* közli az éneket, és pedig más-más részletével, nyilvánvaló, hogy a *teljes* ének már a kódexek leírása előtt megvolt és bizonyos idejű hagyomány folyamán esonkult, variálódott. Feltűnő, hogy a GyöngyösyC-be csak a PeerC-ből hiányzó szakaszokat írták be *utólag*. Nem lehetetlen, hogy a két könyv ez időben egy tulajdonosé volt és valóban *pótolni* akarták a PeerC-ből hiányzó részeket, melyeket a tulajdonos a szájhagyományból ismert. A két variáns alapján legalább a XV. sz. közepére kell tennünk a vers keletkezési idejét. Viszont nem lehet korábbi 1390-nél, László király lovas szobrának felállítása idejénél, de a törökök emlegetése a versben még ennél is későbbi időre — legalább Hunyadi János harcainak idejére — mutat. További meghatározás részletes stíluskritikai és nyelvészeti elemzést igényelne. Semmiesetre sem 1526 körüli vers, mikor már Apáti cantiléneja s nemsokára Tinódi énekei jelentik az új ízlést. Számunkra jelenleg elég annyi, hogy régibb, mint a Szabács Viadala, nem is szólva többi középkor-végi énekünkről, minthogy régebbi középkori verseink kétségtelenül fordítások s így a László-ének volna a *legrégebbi eredeti* magyar vers, amit ezidőszertint ismerünk.

BISZTRAY GYULA

„DEBRECZENNEK ÚTCZÁI SÍRJATOK!...“

(Kölcsy Berzsényi-bírálatának zárósorairól.)

Kölcsy három bírálatának, melyeket Csokonairól, Kis Jánosról és Berzsényiről írt, korszakjelző szerepe van a magyar irodalmi kritika történetében. E három között is — a megbírált költőre és a kortársakra gyakorolt hatásánál fogva — legjelentősebb a Berzsényi verseiről szóló recenzió.

A szemelvényes Kölcsy-kiadások és tankönyvek közel száz év óta rendszerint ezt a kritikáját közlik. Maga az irodalomtörténet is Kölcsynek ezzel a kritikájával foglalkozik legtöbbször. Annál meglepőbb, hogy a Kölcsy-irodalom ennek ellenére sem világítja meg kellőleg e dolgozat némely szakaszát és tárgyi utalásait. Kölcsy életrajzírói és méltatói természetesen nem tekinthették feladatuknak a tárgyi magyarázgatást; de az olvasókönyvek s jegyzetes kiadások szerkesztőitől talán mégis számon lehetne kérni a mulasztást . . .

Ezúttal csak egy ilyen homályos helyre nézve szeretnék világosságot deríteni. Ám ez a hely épp a legcsattanóbb része Kölcsy dolgozatának, amely Berzsényit az egész kritikából legfájdalmasabban érintette.

Mint ismeretes, Kölcsy e kritikáját — Berzsényi időmértékes és hangsúlyos verseinek mérlegetésével kapcsolatban — egy kíméletlen pointe fejezi be. A bírálat zárószakasza így hangzik:

Szükség, hogy a verselésre is egy tekintet vettessék, Berzsényi kétnemű versekben frá darabjait, Görög mértékkel, és rímekkel Zrínyi-versben. Az ő görög mértékű versei csalhatatlanul a legszebb hangzásúak közé tartoznak azok közt, melyeket magyar költő énekelt, s rímes versei közt is [némelyek] oly teljes hangzattal, oly numerositással ékesek, hogy az olvasó sokszor elfelejtí a mérték távollétét. Ellenben kinek füle találhat gyönyörűséget az ilyenekben: [példa]. Az ilyenekben a hiányos hangzason kívül megjegyzésre méltó, hogy az egymásnak megfelelő sorokban a rím helyét a flexiónak (ha a magyar philológiában így szólani lehet) visszaforduló betűi, vagy inkább szavai pótol-